

amb el cotxe de caça i dos carros de bous per a l'equipatge. En menys de dues hores seran a Yoghonoluk, i l'estona els passa alegrement. Juliette pensa que tot plegat no ha estat pas tan desagradable.

¿Com he arribat fins aquí? L'amalgama bigarrada que l'envolta no respon ni de bon tros la seva pregunta, tot i que la seva ànima no pot deixar de sentir una solemne admiració barrejada amb una vaga inquietud. Totes aquelles coses tan antigues, que havia deixat enrere durant aquells vint-i-tres anys a París, adquireixen de nou carta de naturalesa. Fins ara Gabriel no aconsegueix apartar de la casa la seva mirada perduda. Juliette i Stephan segurament encara deuen dormir. Tampoc les campanes de l'església de Yoghonoluk no han anunciat encara el diumenge. Amb la mirada ressegueix els pobles armenis de la vall, una mica més cap al nord. Des d'allà, encara pot veure Azir, el poble dels cucs de seda, però ja no Kebussije, l'últim poblet que hi ha en aquella direcció. Azir dorm en un llit de moreres de color verd fosc. Al petit turó que reposa damunt del Musa Dagh es drecen les ruïnes d'un monestir. L'apòstol sant Tomàs en persona va fundar aquesta ermita. Les pedres de les ruïnes contenen curioses inscripcions, unes quantes de les quals daten de l'època dels selèucides i constitueixen precioses troballes per als arqueòlegs. Abans, Antioquia, la reina del món d'aleshores, s'estenia fins al mar. Pertot arreu hi ha escampades damunt la terra tota mena d'antiguitats o apareixen de seguida al primer cop de pala dels buscadors de tresors. Durant les últimes setmanes, Gabriel havia aplegat a casa seva una gran quantitat de valuosos trofeus. Aquesta recerca d'antiguitats és aquí la seva principal ocupació. De totes maneres, fins ara un temor respectuós li ha impedit de pujar fins al turó on hi ha les ruïnes de l'ermita de sant Tomàs. Diuen que unes immenses serps coronades de color de coure les vigilen i que els homes sacrílegs que es van emportar les pedres sagrades per construir les seves cases van haver de carregar aquest pes fins al dia de la seva mort. ¿Qui li havia explicat aquesta història? Recorda, anys enrere, tot de dones grans amb les cares

pintades de manera estranya assegurades a l'habitació de la seva mare, que ara era el dormitori de Juliette. ¿O això també era pura imaginació? Podria ser. ¿Era la mateixa dona la mare de Yoghonoluk i la mare de París?

Fa estona que Gabriel ha penetrat en les profunditats del bosc. Al vessant de la muntanya hi ha tallada una ampla canal que arriba fins al cim. En diuen el congost de les alzines. Mentre Bagradian puja pel camí de cabres que s'enfila penosament entre els espessos matolls, s'adona de sobte que la provisionalitat s'ha acabat i cal prendre una decisió.

¿La provisionalitat? Gabriel Bagradian és oficial de reserva d'un regiment d'artilleria de l'exèrcit otomà. Els exèrcits turcs lluiten a vida o mort en quatre fronts. Al Caucas, contra els russos. Al desert de Mesopotàmia, contra els anglesos i els indis. Les divisions australianes han desembarcat a la península de Gal·lípoli per unir-se a les flotes aliades i forçar les portes d'accés al Bòsfor. El quart exèrcit, a Síria i Palestina, prepara un nou atac contra el canal de Suez. Fan falta esforços sobrehumans per mantenir-se en tots aquests fronts alhora. Enver Paixà, el divinitzat general, ha perdut dos cossos sencers de l'exèrcit durant la temerària campanya hivernal al Caucas. Falten oficials a tot arreu. El material de guerra és insuficient. Per a Bagradian ja han quedat enrere els dies prometedors del 1908 i el 1912. L'İttihad, el Comitè dels Joves Turcs «per a la Unió i el Progrés», només ha utilitzat el poble armeni per als seus propis interessos i després ha trencat de seguida tots els seus juraments. Gabriel ja no té cap mena de motiu per demostrar valor patriòtic. Ara les coses són ben diferents. La seva dona és francesa. Així doncs, es podria veure obligat a combatre contra una nació que estima, envers la qual se sent molt agraït i a la qual està lligat pel seu matrimoni. Malgrat tot, es presenta a Alep a l'oficina de l'exèrcit de reserva de la seva circumscripció. Era el seu deure. Altrament, el podrien tractar com un desertor. Curiosament, però, el coronel no sembla que necessiti oficials. Examina els documents de Ba-

gradian amb meticulosa atenció i li diu que ja se'n pot anar. Li demana la seva adreça i li diu que estigui preparat per quan el convoquin. Això s'esdevé el mes de novembre. Ara el març ja s'acaba i l'ordre de mobilització d'Antioquia encara no arriba. ¿Hi ha darrere de tot plegat algun propòsit inexplicable o simplement l'inexplicable desordre que regna a l'organització de les oficines de l'exèrcit otomà? En aquest moment, però, Gabriel està convençut que l'ordre pot arribar avui mateix, perquè el diumenge és quan arriba el correu d'Antioquia, que no només porta cartes i diaris, sinó també les ordres governamentals del caimacan dirigides als municipis i als súbdits.

Gabriel Bagradian només pensa en la seva família. La situació és complicada. ¿Què se'n farà, de Juliette i Stephan, mentre ell sigui a l'exèrcit? Els deixaria a Yoghonoluk per diversos motius. Juliette se sent encantada amb la casa i l'administració de les propietats, amb el jardí i el conreu de fruites i roses. Sembla sentir-se d'allò més bé en el paper de terratinent. A més, aquí hi ha força gent respectable i digna de confiança. Des que era petit, Gabriel coneix el vell doctor Altouni i l'estrafolari i erudit farmacèutic Krikor. A més, hi ha el *wartabed* Ter Haigasan, màxima autoritat eclesiàstica de Yoghonoluk i vicari gregorià de tota la diòcesi de Suedja, el pastor protestant Harutiun Nokhudian de Bitias, els mestres i uns quants notables més. Amb les dones, naturalment, cal tenir-hi una certa indulgència. Després de la primera recepció a la vila de Bagradian en honor d'aquestes personalitats, Gabriel va assegurar a Juliette que no trobaria en cap vila de la Provença una societat millor que la que tenia allà, a la costa síria. Juliette va escoltar aquesta afirmació sense burlar-se'n, com feia habitualment amb tot el que fos oriental o armeni per turmentar el seu marit. Des d'aleshores, les recepcions s'han repetit unes quantes vegades. També n'hi ha una aquest diumenge del mes de març. Gabriel està satisfet amb l'actitud benvolent de Juliette, però tota aquesta harmonia no canvia el fet que la seva dona i el seu fill, si es queden sols, quedaran completament aïllats del món.

Bagradian ha deixat enrere el congost de les alzines sense

aclarir gens ni mica aquesta qüestió. El camí fressat es dirigeix cap al nord i es perd a la carena, entre cirerers d'arboç i rododendres. Els habitants de la muntanya anomenen Damlajik aquesta part del Musa Dagh. Gabriel encara recorda tots aquests noms. El Damlajik no té una alçada gaire remarcable. Els seus dos cims meridionals només arriben als vuit-cents metres i constitueixen les últimes elevacions de la serralada, que es precipiten abruptament cap a les planes de l'Orontes. Aquí, al costat nord, on el passejant intenta orientar-se, el Damlajik és més baix i davalla suaument per una incisió del terreny. Aquest és el punt més estret de tota la serralada costanera, la cintura del Musa Dagh, per dir-ho així. L'altiplà s'estreny fins a una amplada d'uns quants centenars de metres i les masses rocoses dels cingles s'estenen fins molt endavant. Gabriel té la sensació de reconèixer cada pedra i cada matoll que es troba. De totes les imatges de la seva infantesa, aquestes són les que li han quedat gravades a la memòria de manera més indeleble. Sempre són els mateixos pins de capçades amples, els que formen bosquets eriçats damunt la terra pedregosa. L'heura i altres plantes enfiladisses abracen un cercle de solemnes blocs de pedra que semblen gegantines personalitats reunides en un senat en plena natura i interrompen les seves deliberacions en sentir ressonar les passes. Una colònia d'orenetes a punt d'envolar-se interromp el silenci amb el seu alegre xerroteig. Damunt les aigües verdes del llac es reflecteix el vol agitat dels seus cossos minúsculs, que fan pensar en fosques truites. El ràpid moviment de les seves ales recorda un parpelleig.

Gabriel s'estira en un prat amb els braços darrere el clatell. Ja havia pujat dues vegades al Musa Dagh per trobar aquests pins i aquests blocs de pedra, però sempre s'havia equivocat de camí i havia arribat a pensar que tot allò no existia. Ara tanca els ulls, cansat. Si tornem a un lloc del passat en què ens havíem lliurat a la contemplació i a la vida interior, ens assalten violentament els esperits que vam crear aleshores i que més tard vam abandonar. També Bagradian se sent assaltat pels esperits de la seva infantesa com si l'haguessin esperat fidelment

durant vint-i-tres anys d'absència entre els pins i les roques d'aquest encisador desert. Són esperits molt combatius, els inquietants fantasmes que hi ha dins de tots els joves armenis. ¿És que podien ser d'una altra manera? El sanguinari soldà Abdul Hamid ha promulgat un firman contra els cristians. Els gossos del profeta, turcs, kurds i tserquesos, s'han aplegat al voltant de la bandera verda per passar a sang i foc, saquejar i massacrar el poble armeni. Però els enemics no comptaven amb Gabriel Bagradian, que reuneix els seus, se'ls emporta a la muntanya i, amb un heroisme indescriptible, es defensa contra un exèrcit molt superior i el rebutja victoriosament.

Gabriel no se sostreu a aquestes imaginacions puerils. Ell, el parisenc, el marit de Juliette, l'erudit, l'oficial que coneix la realitat de la guerra moderna i que novament està disposat a complir la seva obligació com a soldat turc, és, al mateix temps, el noi que es deixa arrossegar per un atàvic odi envers l'enemic mortal de la seva raça. És el somni de tot jove armeni que, no obstant això, només dura un moment, tot i que Gabriel se'n sorprèn i somriu irònicament abans d'adormir-se.

Gabriel Bagradian se sobressalta no sense espant. Algú l'ha observat amb insistència mentre dormia, probablement durant molta estona. Davant seu té els ulls reposats i ardents del seu fill Stephan. Una vaga sensació desagradable l'envaeix. No està bé que un fill enxampi el seu pare dormint. Sent que això vulnera alguna profunda llei moral. Per això pronuncia aquestes paraules amb una certa severitat:

—¿És pot saber què fas aquí? ¿On és *monsieur* Awakian?

Stephan també sembla trasbalsat pel fet d'haver enxampat el seu pare dormint i sembla que no sàpiga ni què fer amb les mans. Els seus llavis gruixuts s'obren. Porta un vestit de col·legial, mitjons llargs i un coll girat ample. Mentre parla, s'estira la jaqueta:

—La mama m'ha deixat anar a passejar tot sol. *Monsieur* Awakian avui té el dia lliure. Ja saps que el diumenge no tenim classe.

—No som pas a França, Stephan, sinó a Síria —li diu el seu pare, amb èmfasi—. No vull que tornis a aventurar-te tot sol per la muntanya.

Stephan observa el seu pare amb expressió expectant, com si esperés instruccions més importants, a banda d'aquella petita reprimenda. Però Gabriel no diu res més. L'envaeix una estranya incomoditat, com si fos la primera vegada que estigués tot sol amb el seu fill. Des que són a Yoghonoluk, no se n'ha preocupat gaire i només el veu a taula. En canvi, a París i durant les vacances a Suïssa, anaven de vegades a passejar tots dos sols. ¿Però realment estaven sols, a París, a Montreux o a ChamoniX? L'aire transparent del Musa Dagh té com un component alliberador que crea una proximitat desconeguda entre tots dos. Gabriel camina al davant, com un guia que coneix tots els punts importants. Stephan el segueix, silencios i expectant.

Un pare i un fill a l'Orient és una cosa que no es pot ni comparar amb la relació superficial entre pares i fills a Europa. Aquí, veure el pare és veure Déu, perquè és l'última baula de la cadena ininterrompuda dels avantpassats que connecta amb Adam i amb l'origen de la creació. Però veure el fill també és veure Déu, perquè aquest fill és la baula més propera que connecta amb el judici final, la fi de totes les coses i la redempció. Per tant, en una relació tan sagrada, ¿com no hi ha d'haver un respecte reverencial i una certa taciturnitat?

El pare es decideix a encetar una conversa convenientment seriosa:

—¿Quines matèries estàs estudiant amb el senyor Awakian?

—Fa poc hem començat a llegir en llengua grega, papa. I també estudiem física, història i geografia.

Bagradian aixeca el cap. Stephan parla en armeni. ¿És que ell també li ha fet la pregunta en armeni? Normalment, parlen en francès. Aquelles paraules pronunciades en armeni pel seu fill el commouen d'una manera estranya i s'adona que fins ara considerava Stephan més aviat un jovenet francès que no pas un noi armeni.

